

RIIGI PEAPROKURÖR

JUHIS

Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses

Tallinn

29.06.2007 nr RP-1-4/07/8

Eesmärgiga tagada rahvusvahelistest ja siseriiklikest õigusaktidest (vt lisa) tulenev vajadus alaealiste ühetaoliseks erikohtlemiseks kriminaalmenetluses, annan KrMS § 213 lg 5 alusel uurimisasutustele ja prokuratuurile järgmise juhise kohtueelse menetluse ja soovitud kohtumenetluse kohta kriminaalasjades, kus kannatanute, tunnistajate, kahtlustatavate või süüdistatavatena osalevad alla 18 aastased isikud:

Menetlusandmete avaldamine

1. Kohtueelse menetluse andmete avaldamisel (KrMS § 214) peab menetleja eelkõige jälgima alaealise huvisid ja tagama võimalusel tema anonüümsuse. Vajadusel juhitakse ajakirjaniku tähelepanu ajakirjanduse eetikakoodeksi punktile 3.6, mille järgi lapsi tuleb üldjuhul intervjuuerida lapse vanema või tema eest vastutava täiskasvanu nõusolekul või juuresolekul ja punktile 4.8. mille kohaselt avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.

2. Kohtuistungi avalikkuse piiramise (KrMS § 12 lg 1 p 2 ja 3) eesmärgiks on, et info alaealise kahtlustatava, süüdistatava või kannatanu kohta ei leviks isikutele, kes võivad seda alaealise suhtes kuritarvitada ja et avalikkuse tähelepanu ei avaldaks alaealise edasisele käekäigule liigset negatiivset mõju. Kohtuistungi kinniseks kuulutamise taotlemine on üldjuhul vajalik, kui alaealine on kannatanu seksuaalse enesemääramise vastastes ning perekonna ja alaealiste vastastes kuritegudes. Muudes kriminaalasjades tuleb hinnata kohtuistungi kinniseks kuulutamise taotluse esitamise vajadust lähtudes alaealiste huvidest.

Esindaja, kaitsja, tsiviilkostja

3. Alaealise kannatanu seaduslikuks esindajateks kriminaalmenetluses (KrMS § 41) on tema vanem või eestkostja, kes on kohustatud lapse õigusi ja huve kaitsma (Perekonnaseaduse § 50 lg 2, § 92 lg 1, § 97 lg 1). Kui vanemale või eestkostjale on sama kuriteoga samuti tekitatud

kahju (sh moraalset kahju, mida võib eeldada eelkõige alaealise vastu toimepandud isikuvastaste kuritegude puhul), siis tuleb nad menetlusse kaasata kannatanutena (KrMS 37 lg 1). Erandina, kui kahtlustatavaks või süüdistatavaks on alaealise kannatanu seaduslik esindaja või muu lähedane isik ning esineb huvide konflikt, kaasatakse alaealise kaitseabinõuna menetlusse muu kannatanu esindaja.

4. Kaitsja osavõtt on kohustuslik igast uurimistoimingust, milles osaleb alaealine kahtlustatav või süüdistatav (KrMS § 45 lg 2 p 1). Kaitsja osavõtt ei ole kohustuslik prokuröri poolt kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 201-203¹ alusel.

5. Tsviilkostjaks piisab ühe alaealise vanema tunnistamisest (KrMS § 39), kuivõrd Võlaõigusseaduse § 137 lg 1 kohaselt vastutavad vanemad solidaarselt. Kriminaalasjades, kus süüdistatavad panid kuriteo toime koos süüvõimetu alaealistega, ei kaasata kohtumenetlusse tsviilkostjana isikut, kes seaduse järgi kannab varalist vastutust süüvõimetu alaealise poolt tekitatud kahju eest, kuna süüvõimetu alaealise teole ei anta hinnangut kriminaalkohtumenetluse raames ning seega puudub alus tema osas tsviilhagi läbivaatamiseks.

Ülekuulamine

6. Üldjuhul kuulatakse alaealine tunnistaja ja kannatanu üle alaealiste ülekuulamisruumis, mis on sisustatud lapse iga arvestatava sisustuse ja salvestustehnikaga. Isikuvastaste ja seksuaalkuritegude puhul tuleb vältida alla 14-aastaste alaealiste mitmekordset ülekuulamist ja üldjuhul tuleb need videosalvestada.

7. Ülekuulamisest osavõtva spetsialisti (KrMS § 70) valib menetleja, lähtudes isiku võimest lastega töötada, erialasest haridusest, töökogemusest ja koolitusest. Eelistatud on piirkondlik lastekaitsetöötaja, kelle on olnud varasem kokkupuude kannatanuga. Samuti võib ülekuulamisele kaasata ohvriabispetsialisti, kes on nõustanud kannatanut. Korduvülekuulamisele tuleb võimalusel kaasata spetsialist, kellel on alaealisega kontakt juba olemas.

8. Ütluste andmisest keeldumise õigust (KrMS § 71) tuleb alaealisele selgitada põhjalikult talle arusaadaval viisil, et ta saaks otsustada, kas anda ütlusi ning vältida hilisemat ütluste andmise keeldumist. Alaealisele tema õiguste arusaadavaks tegemisel on soovitatav kasutada spetsialisti abi.

9. Alaealise kahtlustatava ülekuulamine (KrMS § 75) ei erine täiskasvanud kahtlustatava ülekuulamisest. Samas peab menetleja arvestama, et alaealistega läbiviidavad menetlustoimingud peavad olema läbi viidud eakohaselt ja arvestama peab lapse huvisid. Alla 14-aastase süüvõimetu isiku ülekuulamise protokollimisel kasutatakse selleks ettenähtud blanketti.

10. Alla 14-aastase tunnistaja ülekuulamisel kohtus ei kasutata risküsitlust (KrMS § 290 lg 1) ning kohtu loal võib lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoog esitada ülekuulatavale küsimusi (KrMS § 290 lg 2). Kuna üldjuhul puudub alaealisel tunnistajal (kannatanul) kohtumenetluse kogemus, korraldab prokurör koostöös lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja või psühholoogiga alla 14-aastase alaealise (vajadusel ka vanema alaealise) ettevalmistamise

kohtuistungiks. Ettevalmistusprotsessi kaasatakse soovitatavalt spetsialist, kes osaleb kohtumenetluses. Alla 10-aastast tunnistajat võimaluse kohtus üle ei kuulata, kuna kohtuistungil olustik ei võimalda alaealisel anda objektiivseid ütlusi. Vastavalt Euroopa Kohtu 16.06.2005.a lahendile Maria Pupino süüasjas peab igal liikmesriigi kohtul olema võimalus lubada väikestel lastel, kes põhikohtuasjaga sarnastel juhtudel on väärkohtlemise ohvrid, anda ütlusi väljaspool avalikku kohtuistungit ja enne selle toimumist korras, mis võimaldab tagada nende laste kaitse vajalikul tasemel. KrMS § 287 lg 5 alusel on võimalik väikestele lastele kohaldada kas kaugülekuulamist KrMS § 69 järgi või teatud juhtudel avaldada kohtueelses menetluses antud ütlused KrMS § 291 p 5 alusel, et vältida kahjulikke tagajärgi, mis võivad erialaspetsialistide hinnangul tekkida alaealisele kohtus ülekuulamisega.

Jälitustoimingud

11. Alaealist ei kaasata jälitustoimingute läbiviimisesse. Kui jälitustoiming viidi läbi alaealise või piiratud teovõimega isiku suhtes, teavitatakse toimingust tema seaduslikku esindajat vastavalt KrMS §-le 121 ja siseministri 01.11.2004.a. määruse nr 58 "Jälitustoiminguga kogutud andmete tutvustamise kord" (RTL, 18.11.2004,144,2170) § 2 lg-le 1.

Menetluskulude hüvitamine

12. Alaealine hüvitab kriminaalmenetluse kulud ise (KrMS § 188), kui omab püsivat või hooajalist sissetulekut. Kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 201 järgi kannab menetluskulud riik (KrMS § 183), KrMS § 202-203¹ järgi on prokuröri õigus taotleda kohtult menetluskulude jätmist riigile (KrMS § 180 lg 3).

Kriminaalmenetluse lõpetamine

13. Alaealise suhtes, kes on toime pannud I astme kuriteo, on erandlike asjaolude ilmnemisel võimalik kohaldada KrMS § 201 sätteid. Muudes kuritegudes on soovitatav kohaldada kuni 17-aastasele alaealisele KrMS § 201 sätteid ja 17-aastasele alaealisele KrMS § 202 sätteid ja üldkasuliku tööd kuni 50 tundi. Kriminaalmenetluse lõpetamise faasis, kuid enne kriminaalmenetluse lõpetamise määruse koostamist, kohtub prokurör alaealise ja tema seadusliku esindajaga, et veenduda KrMS § 201 kohaldamises. Prokurör selgitab alaealisele talle arusaadaval viisil kahtlustuse sisu, selle võimalikke tagajärgi ning vestleb alaealisega. Menetlusotsus lähtub isikut iseloomustavatest asjaoludest, kriminaalhooldaja ettepanekust, seadusliku esindaja arvamusel karistuse või mõjutusvahendi osas ning sellest, kas isiku suhtes on varem kohaldatud alaealiste komisjoni poolt mõjutusvahendeid ning millist mõju need on omanud. Alaealiste komisjoni saadetakse kriminaaltoimik või valikmaterjalid (koopiad) määral, mis on alaealiste komisjonile vajalikud õige mõjutusvahendi valikuks. Võimalusel osaleb prokurör alaealiste komisjoni istungil.

14. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu ei ole lubatud täisealise poolt alaealise vastu toimepandud kuritegudes (KrMS § 203¹ lg 1 p 2).

15. Kriminaalmenetluse lõpetamine kohtuistungil (KrMS § 274 lg 3) on prokuröri taotlusel võimalik vaid erandlikel asjaoludel või kohtu enda otsuse põhjal.

Kohtueelne ettekanne

16. Kriminaalhooldusametniku koostatud kohtueelse ettekande (KrMS § 213 lg 4) eesmärgiks on anda prokurörile lisateavet alaealise kohta õige menetlusotsuse tegemiseks. Alaealise süüdistatava korral peab olenemata menetlusliigist igas kohtule esitatud kriminaalasjas olema kohtueelne ettekanne. Menetluse kiiruse huvides tellib prokurör kohtueelse ettekande enne kohtueelse menetluse kokkuvõtte koostamist. Kui kriminaalasja menetlemise algstaadiumis on asjaolud selged ja prokurör otsustab kriminaalmenetluse lõpetada KrMS § 201-203¹ alustel, siis võib loobuda menetluse kiiruse huvides kohtueelset ettekande koostamisest.

Kriminaalasja eraldamine

17. Alaealise kriminaalasja menetluskiiruse huvides on tema kriminaalasja eraldamine (KrMS § 216 lg 4) võimalik, kui eraldatavas kriminaalasjas on asjaolud selged ja eeldatavasti ei kohaldata üldmenetlust.

Lihtmenetlused

18. Kiirmenetlust (KrMS § 256¹) ja käskmenetlust (KrMS § 251 lg 2) alaealiste suhtes ei kohaldata.

Tõkendid

19. Alaealistele kohaldatakse tõkendina vahistamist (KrMS § 130) vaid erandjuhul. Menetleja kaasab alaealise vahistusmenetlusesse vastavalt Lastekaitse seaduse §-le 35 pedagoogi või psühholoogi ja arsti, kes saavad vahistusmenetluse käigus avaldada arvamust alaealiselt vabaduse võtmise kohta kirjalikult või suuliselt. Kui vahistatakse kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste koolis suunatud alaealine, teavitab menetleja vahistamisest vastavat õppeasutust.

Karistused

20. Karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue kuriteo toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, aga mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel. Seega on alaealisele vangistuse kohaldamine erand. Vangistuse taotlemine alaealisele peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.

Norman Aas

1. Lapse õiguste konventsioon, vastu võetud ÜRO peassamblee poolt 20.11.1989, tekst <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24016>
2. ÜRO Peassamblee poolt vastu võetud nn Pekingi reeglid (United Nation Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, the Beijing Rules. General Assembly resolution 40/33, 1985), tekst <http://www.ohchr.org/english/law/beijingrules.htm>
3. ÜRO Peassamblee poolt vastu võetud nn Riyadhi juhtnõõrid (United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines. General Assembly resolution 45/112, 1990), tekst <http://www.ohchr.org/english/law/juvenile.htm>
4. Euroopa Liidu Nõukogu 15.03.2001 raamotsus 2001/220/JHA kannatanute positsioonist kriminaalmenetluses
5. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus
6. Kriminaalmenetluse seadustik
7. Ohvriabi seadus
8. Alaealise mõjutusvahendite seadus
9. Perekonnaseadus
10. Võlaõigusseadus
11. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010, vastu võetud Riigikogu poolt 21.10.2003, tekst <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=637829>
12. Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007-2009, vastu võetud Vabariigi Valitsuse poolt 26.10.2006, tekst <http://www.kuriteoennetus.ee/25518>
13. Lapse õiguste tagamise strateegia aastani 2008, vastu võetud Vabariigi Valitsuse poolt 16.10.2003, tekst www.sm.ee/lastekaitse
14. Laulasmaa deklaratsioon kuritegevusevastase võitluse eelistustest, vastu võetud justiits- ja siseministri poolt 23.08.2005, tekst <http://www.just.ee/15087>
15. Eesti ajakirjanduseetika kodeks, tekst <http://www.eall.ee/eetikakodeks.html>
16. Euroopa Kohtu otsus Maria Pupino kohtuasjas C-105/03, tekst <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0105:ET:HTML>
17. Riigikohtu lahendid (RKL 3-1-1-14-06, 3-1-1-43-06), www.nc.ee
18. R. Rammo. Alaealise ülekuulamine kriminaalmenetluse kohtueelses staadiumis. Juridica nr 5, 2006, lk. 317-328.